

jaargang 35 - prijs € 5,40 - oktober 2004

6

Onheilsprofetieën

Maatschappi & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

3 **Vijandbeelden en doemdenken**
Leon Wecke

6 **SP-Kamerlid over klimaatverandering**
Gerard van Rossum

9 **Het onheil van de millenniumbug**
Radboud Burgsma

12 **Club van Rome over grenzen aan de groei**
Wolter Blankert

15 **Lonsdale: schets van een jongerengroep**
Harold Drost

17 **De gevolgen van de bevolkingsgroei**
Harry van den Bouwhuijsen

20 **Overheidssteun in crisissituaties**
Hans van der Heijde

22 **Conspiratiedenken in de Verenigde Staten**
Jeff Peck

24 **Maatschappijleer, een vak van hypes?**
Lieke Meijs

R U B R I E K E N

26 **Grom**

27 **Lesmateriaal**
Nederland in 2050

29 **NVLM**

30 **Signalementen**

(Foto: Bert Spiertz)

Terwijl de redactie van *Maatschappij & Politiek* zich voor dit themanummer een depressie piekerde over oorsprong en functie van al die onheilsprofetieën en duivelse samen-zweringen, verscheen het volgende persbericht:

Geloof in hel verhoogt levensstandaard in land

Washington (ANP, Reuters) - Landen waar veel mensen in de hel geloven, zijn minder corrupt en welvarender dan andere landen. Dit staat in een rapport van de Federal Reserve Bank van St. Louis. 'In landen waar een groot percentage van de bevolking in de hel gelooft, lijkt minder corruptie te zijn en een hogere levensstandaard', aldus het rapport, waarin wordt gezocht naar redenen waarom sommige landen rijker zijn dan andere. In de Verenigde Staten gelooft 71 procent van de mensen in de hel en dat land heeft het hoogste inkomen per hoofd van de bevolking. (Bron: *Leeuwarder Courant*, juli 2004)

Bingo!, dacht ik, oplossing gevonden: men gelooft al die profeten en predikers van hel en verdoemenis omdat men daar beter van wordt! Direct begon de twijfel te knagen. Al te gemakkelijk had de journalist een causaal verband tussen samenhangende verschijnselen gelegd. De richting van dat verband leek arbitrair. Waarom niet andersom: een hoge welvaart versterkt het geloof in de hel? Met causaliteit moet men sowieso uitkijken. Hoofdpijn en hoog aspirineverbruik hangen ook samen, maar daaruit kan men niet concluderen dat aspirines hoofdpijn veroorzaken. Causaliteit kan ook in verborgen oorzaken zitten, terwijl een causale relatie tussen welvaart en geloof in de hel ontbreekt. Trouwens, dat *de* voor *hel* in het bericht is ook discutabel. Er zijn er toch wel meer dan één? Over w a t voor hel gaat het hier eigenlijk: de katholieke, de calvinistische, die van Dante, een uit de Hollywoodstudio's of de existentialistische hel van Sartre, te weten de anderen? Ik ben best bereid te geloven dat *de Amerikaan* zowel de hoogste welvaart als de meeste hel heeft, maar niet op grond van komkommerjournalistiek. Overigens kan op basis van hetzelfde stramien uit deze *M&P* worden geconcludeerd dat hoge welvaart tot koortsachtige samenzweringstheorieën leidt of dat de dreiging van terrorisme de aandacht van overheden voor minderheidstalen stimuleert.

Hans van der Heijde

Aanslag door stroopwafel

LEON WECKE

Men moet zich als categoriserend wezen behelpen met tal van duurzame beelden, die veelal de werkelijkheid onvolledig, vertekend en soms met fantasie-elementen aangevuld weergeven. Het gaat om duurzame opvattingen, soms vooroordelen, clichés, stereotypen die onder meer door opvoeding, onderwijs, ervaringen, kerk, religie, politieke partijen en media zijn ingeprent. Zonder die geprefabriceerde weergaven van de werkelijkheid, de feitelijkheid en de waarheid zou geen gesprek mogelijk zijn, geen programma worden gemaakt en geen oordeel kunnen worden geveld.

Vijand en bedreiging

De definitie die men geeft van de situatie waarin hij verkeert, is uit tal van beelden opgebouwd en zal ons gedrag onder bepaalde omstandigheden in hoge mate bepalen: *'If men define situations as real, they are real in their consequences'*, aldus de Amerikaanse socioloog W.I. Thomas. Als men meent dat iets zus of zo is, is het gedrag ook navenant. Als men meent dat de aarde binnenkort vergaat, zal men zich als lid van een of andere extreme sekte op die ramp voorbereiden door alvast een voorschot op het hemels paradijs te nemen. Als men meent dat de milieuproblematiek zodanig desastreus zal uitpakken dat het voortbestaan van de aarde daadwerkelijk onzeker is, zal men wellicht van zijn bijdrage aan de bevolkingsaanwas afzien en als milieubewust echtpaar kinderloos door het leven gaan. Als men meent dat het terrorisme de grote bedreiging van deze tijd is, zal men de waarschuwingen van de overheid serieus nemen en zelfs met de *aanranding* van grondwettelijke vrijheden akkoord gaan.

Vijand- en bedreigingsbeelden vervullen belangrijke functies, zowel voor individuen, groepen, staten als statenverbanden. Natuurlijk heeft de mens behoefte aan veiligheid, maar het is geen wet van Meden en Perzen dat daarmee ook vijandbeelden zijn gegeven. Cultuur, die zowel vreedzaam als oorlogszuchtig kan zijn, is in hoge mate bepalend voor de perceptie van vijanden; personen, van wie wordt aangenomen dat ze een ernstige bedreiging vormen. Ze behoeven het niet werkelijk te zijn, als de houder van het vijandbeeld maar meent dat dat het geval is. Een vijandbeeld is een duurzame opvatting van vijandschap en een bedreigingsbeeld betreft de aanwezigheid van een gevaar, dat ook van niet-menselijke oorspong kan zijn.

Funcities

Belangrijke functies van beide beelden zijn onder meer de denkeconomische functie en de legitimatiefunctie. De denkeconomische functie betreft het beeld

'We roken ze uit hun holen', is een van de bekende uitspraken van de Amerikaanse president in zijn strijd tegen het terrorisme. De hedendaagse vijanden van de Verenigde Staten worden als beesten afgeschilderd. Maar is het beeld dat van deze en andere vijanden wordt geschetst juist? Wat zijn vijandbeelden en welke gevolgen hebben ze?

De mens is een beperkt wezen. Dat betreft niet alleen zijn levensduur, maar ook het vermogen de werkelijkheid in al zijn facetten te bevatten.

Drs Leon Wecke is als polemoloog verbonden aan het Centrum voor Internationaal Conflict -Analyse & Management (CICAM) van de Radboud Universiteit Nijmegen.

als instrument van de beperkte mens om tot een oordeel over de wekelijkheid te kunnen komen. Zo zijn mensen nu eenmaal niet in staat om zelf de werking van het gat in de ozonlaag, de verhoging van de zeespiegel en de mondiale vervuiling in alle aspecten naar waarheid en werkelijkheid te vatten. Men moet zich wel behelpen met de beelden, die door diverse actoren, instanties en media worden aangereikt.

Bovendien is het veelal zo dat bewust dan wel onbewust de verspreiding en/of versterking van vijand- en bedreigingsbeelden met name een legitimatiefunctie vervullen en daarmee tot de rechtvaardiging van bepaalde menselijke (in-)activiteiten bijdragen, zoals daar zijn oorlog, het nastreven van bepaalde andere doelen en het in stand houden, afbreken dan wel versterken van internationaal recht.

Terrorisme

Het inmiddels geduchte vijandbeeld van *het terrorisme* is een element in het doemdenken over de toekomst van onze samenleving en cultuur geworden: men moet met het terrorisme afrekenen. Zo niet, dan is men nu al bijna evi-

dent op weg naar de grote *dash* tussen de islam en het Westen. Iets dat al per definitie niet kan: zowel *het* Westen als *de* islam bestaan niet - een conclusie waarvoor men noch politicoloog noch theoloog behoeft te zijn.

Auteurs als Samuel Huntington en Robert Kaplan hebben hun voorbereidend werk gedaan en de aanslagen van 11 september 2001 hebben reeds het gelijk aan hun kant bewezen. Zo wordt gesteld dat 'het islamitisch terrorisme 's we-

relds grootste bedreiging' is. Wie dat niet inziet is, volgens de Amerikaanse president George W. Bush, 'met de terroristen'. Hoewel het terrorisme een *peanut* is vergeleken bij werkelijk grote bedreigingen voor de mensheid, zoals tientallen miljoenen slachtoffers per jaar implicerende armoede, honger en ziekten - en tevens causale factoren zijn met betrekking tot sociale onvrede en politieke instabiliteit - wordt niets nagelaten om het allesbepalende vijandbeeld van de terrorist te versterken en te verspreiden.

Publieke opinie

Ten behoeve van dit vijandbeeld worden kleurcodes voor alertheid ingevoerd, waardoor het volk naar believen kan worden gemanipuleerd, terwijl inmiddels een vergeten pakje stroopwafels al voldoende is om het Centraal Station in Utrecht te ontruimen. Uit eigen onderzoek, twee maanden na 11 september,

Illustratie: Joleit Leenhouts

bleek dat de Nederlander, kiezend uit zeven levensbedreigingen, het terrorisme op nummer één en het verkeer - met gemiddeld 1.000 doden en 4.500 gewonden per jaar - op de laatste plaats zette. Dat, statistisch gesproken, men zich in Nederland 500.000 keer eerder in de eigen auto te pletter rijdt dan slachtoffer van een terroristische aanslag te worden, blijkt geen argument om het terroristische gevaar te relativeren.

Als het volk erin gelooft is een doemscenario een perfect middel om in de publieke opinie voldoende steun voor een bepaald beleid te verkrijgen.

Massavernietigingswapens in handen van een bewezen oorlogsmisdadiger waren voor de Amerikaanse regering van belang om de oorlog tegen Irak te kunnen beginnen. De alles en iedereen bedreigende vijand, die een vanzelfsprekende relatie met de aanslagen van 11 september had, kende zijn denconomische en legitimerende functie, althans aanvankelijk en met name, voor het Amerikaanse volk en de Britse premier Tony Blair.

Fahrenheit

Soms worden bepaalde gevaren en bedreigingen echter onvoldoende gezien. Zo zou het kunnen zijn dat een overheid, in haar pogen de meerderheid van het volk tot steun voor haar beleid te bewegen, maar één echte grote bedreiging kan hanteren. Zo blijkt de regering-Bush doof voor de gevaren die de milieuproblematiek ook voor de Verenigde Staten in zich bergt. Dat blijkt zodanig verontrustend dat vanuit het Amerikaans Ministerie van Defensie enige tijd geleden een rapport werd gelanceerd met juist de milieuproblematiek als primaire allesoverheersende bedreiging: een doemscenario om de ongenaakbare plaats van het terrorisme aan te tasten.

In het rapport wordt gewag gemaakt van de mogelijkheid dat de graduele opwarming van de wereld tot een abrupte vertraging van de warme golfstromen in de oceaan kan leiden. Hiervan kunnen strenge winteromstandigheden, sterk verminderde grondvochtigheid en krachtige winden in bepaalde streken en regio's - die een belangrijk deel van de wereldvoedselproductie voor hun rekening nemen - het gevolg zijn. Als de temperatuur boven een bepaald punt gestegen, kunnen zich abrupt tegengestelde weersgesteldheden voordoen, die in sommige streken de temperatuur met 5 tot 10 graden Fahrenheit doen dalen. Circa 8.200 jaar geleden gebeurde ook iets dergelijks. Het betreft een doemscenario waar Michael Moore, de vader van de film *Fahrenheit 9/11*, nog eens aandacht aan zou kunnen besteden.

Doeminstrument

Wie weet zal er, als de opstellers van het rapport gelijk hebben, binnen een paar jaar een moment komen waarop zelfs boven het Haagse Binnenhof het zoute water zich zal sluiten. De regering-Bush meende op basis van het ongewenste rapport haar visie inzake terrorisme en milieu niet te moeten wijzigen, maar uit recente uitspraken van de president blijkt dat het milieu bij nader inzien toch tot de serieuze beleidsonderwerpen moet worden gerekend. In bepaalde gevallen is de ene doem nu eenmaal een nuttiger instrument voor de legitimatie van het beleid dan de andere. ■

Doem of uitdaging

GERARD VAN ROSSUM

In *Trouw* van 14 februari 2004 verscheen een artikel van econoom Hans Labohm: 'De litanie van milieuanangsten'. Het deed veel stof opwaaien. Volgens Labohm zijn de cijfers over klimaatverandering en de oorzaken ervan wetenschappelijk verre van eenduidig. De geradicaliseerde milieubeweging kiest voor de meest alarmerende van deze cijfers, die kennelijk voldoen aan een diepgewortelde behoefte aan westers doemdenken, maar verantwoordelijke regeringen zijn terecht huiverig om honderden miljarden te investeren in maatregelen met onbewezen nut.

Op het internet reageerden SP-Kamerlid Krista van Velzen en ir Evert Wesker op Labohms artikel: 'Hans Labohm heeft, net als vele milieusceptici, moeite met de onbekendheid van de toekomst. Zij willen zekerheid in een onzekere wereld. Klimaatverandering moet eerst worden bewezen, argumenteren zij. Tot het moment dat wij wetenschappelijke zekerheid hebben kunnen wij dan met *business as usual* doorgaan. Dit heeft weg van een vicieuze cirkel: wij zijn niet zeker dat een activiteit negatieve gevolgen heeft tot dat deze plaatsvinden - en als zij plaatsvinden dan weten we het zeker, maar is het te laat om er wat aan te doen.'

Goddelijk

Labohm schrijft over de kosten en baten van Kyoto: 'De kosten voor de deelnemende landen bedragen enkele honderden miljarden dollar per jaar. Daar staat een netto temperatuurverlaging van 0,02 graad Celsius in 2050 tegenover. Dat is op een normale thermometer niet waar te nemen.' Van Velzen en Wesker vinden de investering in de modernisering van de energievoorziening geen weggegooid geld: 'Het is vooruitziend inspelen op de te verwachten mondiale veranderingen in klimaat en de beschikbaarheid van niet hernieuwbare energiebronnen. Investeren dragen bovendien bij aan de groei en kracht van

de Nederlandse economie.'

Labohm is van mening dat de wereld met een zekere regelmaat door de aankondiging van naderend onheil wordt opgeschrikt.' In de tijd van de zondvloed kwam de waarschuwing nog van *boven* in de vorm van een *goddelijke aanwijzing*. Thans begint het meestal met een *wetenschappelijke* publicatie die op basis van modelstudies concludeert dat ons in de nabije toekomst allerlei rampen zullen treffen.', aldus Labohm.

Van Velzen en Wesker: 'Wij leven in een risicosamenleving, waarin wij steeds meer experimenten met onbekende uitkomsten aangaan. Rekening houden met onbekende uitkomsten is geen doemdenken, maar een poging om toekomstige negatieve uitkomsten toch nog in goede banen te leiden.'

Geloofwaardigheid

Aan het einde van het artikel spreekt Labohm over de kaping van de milieubeweging door links-radicalen: 'De samenleving is dank verschuldigd aan de milieubeweging voor haar zinnige bijdrage, maar in de loop der jaren is zij geradicaliseerd. Vroeger zocht de milieubeweging naar waarheid en toonde het respect voor wetenschap ter ondersteuning van haar doelstellingen. Thans heeft deze benadering plaatsgemaakt voor milieuradicalisme. Vele milieuoactivisten zijn

ultralinks geworden en laten zich door extremisme en intolerantie leiden. Dit heeft de geloofwaardigheid van de milieubeweging aangetast. Het is tijd voor een debat.'

Bangmakerij

Maatschappij & Politiek wil aan dit debat bijdragen door Krista van Velzen, zelf jarenlang radicaal milieustrategie, enige provocerende stellingen voor te leggen.

M&P: Rond het onderwerp milieu is sprake van 'alarmisme': overdreven bangmakerij om politiek te scoren.

Van Velzen: 'Of er al dan niet sprake is van alarmisme en doemdenken, feit is dat de geïndustrialiseerde landen met een constante verslechtering van het milieu hebben te maken. De Club van Rome trok als een van de eersten aan de bel omdat het in de jaren zeventig met behulp van computermodellen mogelijk werd verder en concreter in de toekomst te kijken. Sindsdien is het milieu zichtbaar verbeterd. Politiek valt er niet zo heel veel te scoren. Milieumaatregelen worden door verschillende maatschappelijke partijen eerder als hinderlijk gezien en in verkiezingen delven *groene partijen* het onderspit.'

Doemscenario's spreken gemakkelijk tot de verbeelding van de westerse mens en worden politiek gebruikt om de mensen eronder te houden.

'Doemscenario's worden inderdaad vaak gebruikt om mensen eronder te houden, kijk naar de Koude Oorlog en de strijd tegen het terrorisme. Het is echter de aard en omvang van de bangmakerij waarmee mensen eronder worden gehouden. Mensen worden door de media overspoeld en zijn vaak niet van de feiten op de hoogte. Voor het milieu zijn er concrete en aantoonbare feiten die de stelling verdedigen dat als we zo door gaan onze

hulpbronnen uitgeput raken en ons leefmilieu onbewoonbaar wordt. Ook de resultaten van het milieubeleid zijn voor iedereen zichtbaar.'

Statistische gegevens worden pas 'feiten' in de handen van mensen die er iets mee willen.

'Dat is zo. Overigens is er niets mis mee statistische gegevens ten gunste van het eigen standpunt te gebruiken, zolang de tegenpartij de uit statistisch onderzoek getrokken conclusies op validiteit beoordeelt.'

Troep

De Verenigde Naties worden door derdewereldlanden met hun eigen politieke agenda gedomineerd. Zij zijn voor draconische, onbetaalbare maatregelen die hen zelf niets kosten. Ze treffen alleen de westerse economieën en dat is ook hun bedoeling.

'Onzin. Juist ontwikkelingslanden worden geconfronteerd met geldver-slindende technologieën en regels om zo milieuvriendelijk mogelijk te produceren. In mondiale organisaties als de Verenigde Naties hebben zij nauwelijks een stem. In hun ontwikkeling krijgen zij hulp uit rijke landen, zij het op hun voorwaarden. De ontwikkelingslanden trekken aan het kortste eind en worden nu gevraagd onze troep op te ruimen.'

Krista van Velzen (Foto: GroenLinks).

Voor de oplossing van de milieuproblematiek is de wereld aangewezen op de innovatieve kracht van die economieën die het probleem zouden hebben veroorzaakt, die moet men dus niet met verstikkende maatregelen verlammen. 'Innoverende economieën worden niet met verstikkende maatregelen verlamd, maar juist gestimuleerd om nog innovatiever te zijn. Er zou meer nadruk moeten worden gelegd op de kansen die worden gecreëerd.'

Het is niet meer dan logisch dat een regering die wordt gevraagd zovele miljarden uit te geven, een sluitende, eenduidige bewijsvoering eist.

'Op het gebied van klimaatverandering is geen eenduidig bewijs te geven: dat is het mooie van de wetenschap! Vanuit consensus komen weinig ideeën voort. Bij ontwikkelingen die grote gevolgen kunnen hebben, kunnen we beter goed voorbereid zijn en preventief te werk gaan. Overigens is de Tweede Kamer zelf bezig het gevoerde klimaatbeleid te laten onderzoeken voor het komende debat over het post-Kyotobeleid.'

Afvalput

Wat zou u verder nog willen bijdragen aan de discussie rond het artikel van Labohm?

'Allereerst is klimaatverandering zelf niet het probleem, het is de *versnelde* klimaatverandering die de grote bedreiging vormt. Er wordt gezegd dat uitvoering van het Kyoto-protocol geen zin heeft omdat Rusland en de Verenigde Staten niet mee doen. Het zou echter kunnen worden omgedraaid: zou het wel zin hebben, als deze landen wel zouden meedoen? Bovendien gaan er juist in de Verenigde Staten stemmen op om wat aan de CO₂-uitstoot te doen: de boeren beginnen te klagen dat klimaatverandering hun oogsten bedreigt.

Uit berekeningen van het Centraal Planbureau (CPB) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) blijkt dat het met de kosten van 'een emissiereductie van 30 procent' wel meevalt. Als de geïndustrialiseerde landen en de nieuwe economieën samenwerken, blijven de kosten tot 0,3 tot 0,6 procent van het bruto nationaal product beperkt. We zouden er verstandig aan doen eens wat minder naar de kosten en meer naar de baten te kijken. Nieuwe innovatieve technieken leveren behalve milieuwinst uiteindelijk ook economische baten op - dit is een van de stokpaardjes van staatssecretaris Van Geel!

Het debat rondom klimaatverandering is al heel lang niet meer kritiekloos, zoals Labohm beweert. In elke verschuiving van het paradigma komen wetenschappers lijnrecht tegenover elkaar te staan: het is de enige manier om wetenschap te bedrijven. Labohm stelt dat we een nieuwe gemeenschappelijke vijand moeten hebben nu de Koude Oorlog is afgelopen. Wat een onzin, we hebben genoeg gemeenschappelijke vijanden. Denk maar aan het fundamentalistische terrorisme.

Mijn belangrijkste verwijt aan Labohm is zijn morele onverschilligheid. Door het voorbeeld aan te halen dat een verbod op het verplaatsen van zwaar milieueverontreinigende praktijken naar ontwikkelingslanden ten koste van de werkgelegenheid gaat, draagt hij bij aan het beeld van de Derde Wereld als de afvalput van het Westen.' ■

Noot

1. Zie internetpagina:
http://www.euronet.nl/users/e_wesker/AntiKyoto2.html.

1901 of 2001

RADBOUD BRUGSMA

Ontregelde economieën, industrieën van slag, tonnen voedsel vernietigd, kelderende aandelen, neerstortende vliegtuigen, weigerende videorecorders en zelfs het Jubelfeest van de katholieke kerk zou in het water vallen. Kortom: het Einde der Tijden leek nabij. Toch bleef Nederland kalm. Zo kalm dat premier Wim Kok mopperde dat een 'lichte vorm van paniek' toch wel op zijn plaats zou zijn. Maar ook deze woorden strandden op nuchterheid of naïviteit. Velen keken de kat uit de boom of hadden geen enkel idee van de gevolgen van de millenniumbug.

Op 1 januari 2000 zou de wereld met de digitale millenniumplaag worden geslagen. De oorzaak hiervan was de wijze waarop jaartallen in computergeheugens werden genoteerd en de hoeveelheid beschikbaar geheugen om de programma's draaiende te houden. Geheugenmodules zijn duur en men wilde dan ook zo zuinig mogelijk met de beschikbare capaciteit omgaan. Decennia voor de millenniumwende werd bedacht dat het vastzetten van de eerste twee cijfers van een jaartal een mooie besparing zou opleveren. Het computergeheugen hoeft dan niet met vier maar met twee cijfers voor jaartalaanduiding te werken. Dat kon best, want die 19 zouden immers nooit veranderen: het jaar 2000 was zo ver weg dat te-

gen die tijd alle gangbare softwareprogramma's al lang zouden zijn herschreven.

Cijferbrij

Die verwachting bleek veel te optimistisch en er was dan ook een probleem. Wanneer een computer met twee in plaats van vier cijfers werkt, raakt hij bij berekeningen rond het jaar 2000 van slag, omdat het verschil tussen de twintigste en eenentwintigste eeuw niet herkenbaar is. Zo kan 01 zowel 2001 als 1901 betekenen.

Maar er was nog een tweede *bug*. Het jaar 2000 was een schrikkeljaar en daar is in veel software geen rekening mee gehouden. Om het probleem en het zoeken naar oplossingen daarvan

Krantenberichten

Berichten die rond de jaarwisseling 1999-2000 in NRC Handelsblad en de Volkskrant verschenen.

Tekort aggregaten door jaar 2000

Uit angst voor stroomproblemen tijdens de eeuwwisseling slaan bedrijven en instellingen massaal noodaggregaten in. Bij de twee grootste leveranciers van deze apparaten zijn de zwaardere versies sinds twee weken uitverkocht. ABN Amro heeft vorige week bij haar computercentra in Amstelveen extra olietanks voor haar noodaggregaten laten ingraven.

Noodnettelefoon blijkt slecht te functioneren

Het *Nationaal noodnet*, een telefoonnet waarop overheden en hulpdiensten kunnen overschakelen als het gewone net uitvalt, functioneert slecht. Dat is gebleken tijdens een landelijke rampoefening die gisteravond ter voorbereiding op eventuele problemen bij de overgang naar het jaar 2000 is gehouden.

Rampen oefenen met operatie Sneeuwklodje

Alle provincies hielden gisteren een rampoefening met millenniumtint. Ook Utrecht kwam ernstig in de problemen: Gif in de Lek!

2 vluchten van KLM

31 december - Luchtvaartmaatschappij KLM houdt tijdens de jaarwisseling maar twee vliegtui-

gen in de lucht. Alle overige vluchten zijn geannuleerd. Schiphol moet daarom tijdens de millenniumnacht aan ongeveer 125 KLM-vliegtuigen plaats bieden. De vluchten rond oud en nieuw werden door concurrent Martinair al eerder afgelast.

Ziekenhuis: 2000 geen probleem

31 december - Zestien ziekenhuizen zijn nog niet klaar voor de millenniumwisseling, zo rapporteerde de Inspectie voor de Gezondheidszorg.

Chinese 'oplossing' 2000-zaak

16 januari - China heeft wel een heel drastische manier gevonden om het millenniumprobleem in de luchtvaart op te lossen. Volgens een artikel in de Britse *Financial Times* hebben de autoriteiten topmensen van luchtvaartmaatschappijen opgedragen op de eerste dag van het jaar 2000 het vliegtuig te nemen.

Derde Wereld negeert '2000'

27 januari - Voor de meeste ontwikkelingslanden is het al te laat om afdoende voorzorgsmaatregelen tegen het millenniumprobleem te treffen. Om de schade zo veel mogelijk binnen de perken te houden, zullen zij zich op de bescherming van sleutelsectoren moeten richten. Dat concludeert de Wereldbank na een enquête.

nog complexer te maken werd door sommige systemen de datum 9-9-99 als *dummy* gezien, hetgeen tot problematische reacties zou leiden wanneer die datum zich werkelijk voordeed. Wat te doen?

Zwaargewichten

In een oplage van ruim 7,4 miljoen exemplaren verscheen *De Nationale Millenniumkrant*, onder auspiciën van een speciaal, uit louter zwaargewichten samengestelde Millennium Platform. Overigens verdiende platformvoorzitter en superzwaargewicht Jan Timmer in zekere zin twee keer aan het millenniumprobleem: als

hetgeen al was gedaan en nog moest gebeuren ontbrak. Men moest maar vertrouwen op het Platform, dat zich op *vitale functies* als energie, gezondheidszorg en transport concentreerde.

Wat moet gebeuren, moet gebeuren. Maar in het millenniumbugdossier in de archieven van *NRC Handelsblad* wordt wel over een kostenplaatje van 20 miljard euro gesproken; 20 miljard over circa vier jaar is nog steeds heel veel geld. Een flink deel ging op aan de financiering van het legioen vijftigers, die de programmeertalen uit het verre verleden nog machtig waren. Veel programma's die nu op

Foto: Gerard Til/Hollandse Hoogte

Philips-topman kan men hem immers ook medeverantwoordelijk houden voor het ontstaan ervan. 'Veel is klaar, maar veel moet nog gebeuren... de tijd dringt!', aldus Timmer die wel bezorgdheid toonde maar nog geen reden tot paniek zag.

De Nationale Millenniumkrant bevatte een paar tips en trucjes, maar kenmerkte zich vooral door inhoudsloos geneuzel. Harde informatie over

hypermoderne computers aansturen bleken van oude programmeerregels en principes gebruik te maken. Er werd op oude ideeën doorgebouwd en waar nodig werden nieuwe toegevoegd.

Spaceshuttle

Het herschrijven van software was een uitzondering. Wing8SE (*second edition*) was wel het toppunt van bij

elkaar verzamelde programmeercode. Met MSDOS startte Bill Gates zijn software-imperium. Niet veel later kwam concurrent IBM met een grafische computer met muisbediening die aan populariteit won. Gates kon niet achterblijven en introduceerde de Dosshell (een grafische tekstgeoriënteerde schil met - uiteraard - muisbediening). Het was nog steeds MSDOS, maar zag er anders uit. IBM ging met icoontjes werken en dus kon Gates niet achterblijven. Dosshell werd *geïconiseerd* en volledig aan de nieuwe inzichten aangepast. MSDOS werd Windows. Windows 1.0 evolueerde tot Windows 3.11, Windows95, Windows98, Windows 98SE en uiteindelijk WindowsMe (Millennium)... en u raadt het al: het meeste was op de oude enigszins aangepaste MSDOS-programmeercode gebaseerd. Het resultaat was een niet altijd even stabiele Windows. De regelmatige *updates* en *servicepacks* boden uitkomst, zo ook de *Y2K-update* voor de verschillende oude Windows-versies. Wist u bijvoorbeeld dat ook de Spaceshuttle nog met computers en software uit de jaren tachtig werkt en dat ook daar een *Y2K-bug* aanwezig was? Gelukkig had ruimtevaartorganisatie NASA dit probleem onderkend en de nodige actie ondernomen.

Overdreven

Het zoeken naar de verschillende *bugs* in een lijst van tienduizenden regels programmacode was dan ook monnikenwerk, maar het door Timmer geleide vijftigerlegioen zou de klus wel klaren.

Al met al heeft dit digitale insectje Nederland een slordige 20 miljard euro gekost - aansprakelijkheidskosten, bedrijfsschade en vervroegde afschrijvingen niet meegerekend.¹ Het kost wat, maar dan heeft men ook

wat; want zijn er die nacht vliegtuigen neergestort, industrieën van slag geraakt, tonnen voedsel vernietigd, aandelen gekelderd - en was dit dankzij of ondanks Timmer? Was een waarschuwing in de trant van 'Pas op, check uw computers en software: indien die (nog) met tweecijferige jaartalaanduidingen werken, krijgt u, als u niet voor aanpassing zorgt, met problemen te maken' niet genoeg geweest? ■

Rusland wapent zich tegen '2000'

30 januari - Deskundigen van de NAVO en uit Rusland hebben gisteren voor het eerst vergaderd over de problemen die de zogeheten *millenniumbug* op 1 januari volgend jaar kan veroorzaken omdat computers het jaartal 2000 niet herkennen. Militaire experts maken zich niet zo zeer zorgen dat op nieuwjaarsochtend raketten vanzelf de lucht in zullen gaan, maar vooral dat waarschuwingssystemen ontregeld raken. Daardoor zou bijvoorbeeld in Washington of Moskou de indruk van een aanval kunnen worden gewekt.

Duisenberg: banken dicht met oudejaar

16 maart - Om risico's bij de overgang naar het nieuwe millennium te voorkomen zouden alle banken in de Europese Unie op oudejaarsdag dicht moeten. Dat heeft voorzitter Duisenberg van de Europese Centrale Bank (ECB) gisteren aan de ministers van Financiën van de eurolanden voorgesteld.

Moeder Aarde sterft aan vraatzucht

WOLTER BLANKERT

De onheilsconclusies van de Club van Rome met betrekking tot de uitputtingsproblematiek van de aarde spraken zo tot de verbeelding omdat er haarfijn werd voorgerekend dat ons binnen de komende tien jaar rampspoed wachtte. Kort na het verschijnen in 1972 werd het rapport van de Club van Rome in een 5 vwo-klas van de auteur van dit artikel behandeld. De interesse van de leerlingen was intens en oprecht.¹ Waarom spraken de conclusies uit het rapport zo tot de verbeelding - niet alleen bij de leerlingen, maar bij een niet onbelangrijk deel van de wereldbevolking?

Het rapport van de Club van Rome sprak tot de verbeelding omdat er onheil werd voorspeld, niet bij een volgende generatie, maar binnen tien jaar. Voorspellen is trouwens niet het goede woord; het betrof geen horde godsdienstwaaninnigen, maar het ging om een eerbiedwaardige denktank van onverdachte wetenschappers, omkransd door een club van mensen die op uiteenlopende terreinen een reputatie hadden gevestigd. De aan het Massachusetts Institute of Technology (dat in prestige niet onderdoet voor het nabijgelegen Harvard) verbonden hoofdauteur Dennis Meadows onderbouwde zijn

onheilsboodschap met een overvloed van cijfermateriaal. De titel *Grenzen aan de groei* was duidelijk: de mensheid, en met name de welvarende westerse wereld, zou op korte termijn in haar eigen vraatzucht stikken. Zo werd wetenschappelijk bewezen wat veel mensen in het Westen al een tiental jaren aanvoelden: ze consumeerden te veel.

Overconsumptie

Zuinigheid is in de westerse wereld lange tijd een deugd geweest; buiten die wereld was het een noodzaak. Het was een deugd omdat schaarste het normale patroon vormde. De cul-

tus van soberheid en zuinigheid kreeg door de oorlog een nieuwe impuls, die tot 1960 aanhield. Daarna brak de consumptiemaatschappij met volle kracht door. Het werd een weggooimaatschappij, waarbij het goedkoper werd een nieuwe radio aan te schaffen dan de oude te laten repareren. Het was prettig, die snelle welvaartsstijging, maar deugen deed het niet. Temeer omdat, al dan niet door *onze* schuld, 'tweederde van de wereldbevolking honger leed'. Die tegenstelling was in elk geval niet in de haak.

Het rapport van de Club van Rome kwam dan ook als geroepen. Op basis van een *wiskundig rekenmodel* werd nu glashelder aangetoond dat ons consumptiegedrag de wereld kapot maakte. Binnen tien jaar zou zich een tekort aan energiebronnen (in het bijzonder aardolie) openbaren en met de voedselreserve en de metaalvoorraad stond het er niet veel beter voor. De groei van de wereldbevolking verliep veel te snel en zou in toch al dichtbevolkte streken als India en China tot een ramp leiden.

Ongedelijke berekening

Van deze zo zuiver berekende prognose is weinig terechtgekomen. Dit was deels een gevolg van de grote invloed van de Club van Rome en van het feit dat de aanbevelingen ter harte werden genomen. Voor een groter deel bleek het *model van Meadows* echter niet te deugen, vooral niet omdat het een statisch model was; het hield geen rekening met het aanboren van nieuwe reserves. Daardoor kon het rapport bij eerdere, minder grondig onderbouwde onheilsprophetieën worden bijgezet. Het bekendste voorbeeld daarvan is de theorie van Malthus waarbij wordt gesteld dat de wereldbevolking sneller dan de voedselproductie zal groeien; tot de verbeelding sprak zijn

zegswijze dat de bevolking met een meetkundige reeks (elk jaar zo veel procent erbij) en de hulpbronnen met een rekenkundige (elk jaar een vaste hoeveelheid erbij) groeit. Dat klonk bijna twee eeuwen lang aardig in het gehoor, maar verder is het onzin gebleken. Toch heeft Malthus, net als de meeste onheilsprofeten, in zoverre gelijk dat de groei van de wereldbevolking niet eeuwig door kan gaan. Iedereen kan op zijn vingers natellen dat Malthus eens gelijk zal krijgen: 6 miljard wereldbewoners kan kennelijk nog (al hield niemand dat in 1800 voor mogelijk), maar 60 miljard lijkt nog steeds volstrekt uitgesloten.

Zo zal de Club van Rome op termijn ook gelijk krijgen: eens zal de aardolie opraken. De even wezenlijke als onvoorspelbare vraag is alleen of dat voor of na de vondst van een alternatieve energiebron zal gebeuren (voor de andere hulpbronnen geldt hetzelfde). De *rekenfout* van de Club van Rome had betrekking op de aankondiging van die tekorten op korte termijn. De oliecrisis van 1973 en 1979 was voor de Club dan ook een geschenk uit de hemel, terwijl de toenmalige tekorten niets met de berekende prognoses hadden te maken, maar alles met een goed gecoördineerde actie van de aardolie-exporterende landen (OPEC) om het prijspeil op te voeren.

Lelijke Eend

Zeker, de bevindingen van de Club van Rome waren van grote invloed op het beleid, maar de resultaten zijn grotendeels door de stijgende welvaart weer geneutraliseerd. Door de conclusies van de Club van Rome kreeg de zuinige auto een enorme impuls. Met en zonder subsidie slaagden de autofabrikanten erin steeds zuiniger motoren te ontwikkelen. Dit succes werd evenwel teniet-

gedaan door het verlangen om inkomensstijging in een meer luxe auto te steken. Reed de doorsneeleraar begin jaren zeventig in een Lelijke Eend met drie kinderen op de achterbank (pijnlijk voor de middelste die op de stang van de zitting zat) met een benzineverbruik van 1:15, nu rijdt hij met gemiddeld hooguit twee kinderen op een donsachte achterbank in een middenklasser die 1:12 consumeert. Dit is symptomatisch voor veel welvaarts- en milieuzaken. Er wordt in vergelijking tot 1970 veel meer aan recycling gedaan: men scheidt keurig zijn huisvuil, maar consumeert ook zo veel meer en produceert zo veel meer afval dat er zelden nettowinst wordt behaald. Dat de voorspellingen van de Club van Rome niet zijn uitgekomen is daarom maar voor een beperkt deel toe te schrijven aan het feit dat de aanbevelingen ter harte zijn genomen. De ondeugdelijkheid van het model speelde een veel grotere rol. Hoe is dat mogelijk?

Oogkleppen

Economische rekenmodellen met een sociale component kloppen op de langere termijn zelden of nooit. Een ander voorbeeld daarvan vormt het model van het Centraal Planbureau (CPB) dat pretendeert prognoses voor de komende kabinetsperiode te kunnen geven, maar de cijfers wel elke drie maanden moet bijstellen. Een beetje waarzegger zou bij een dergelijke aanpak door niemand serieus wor-

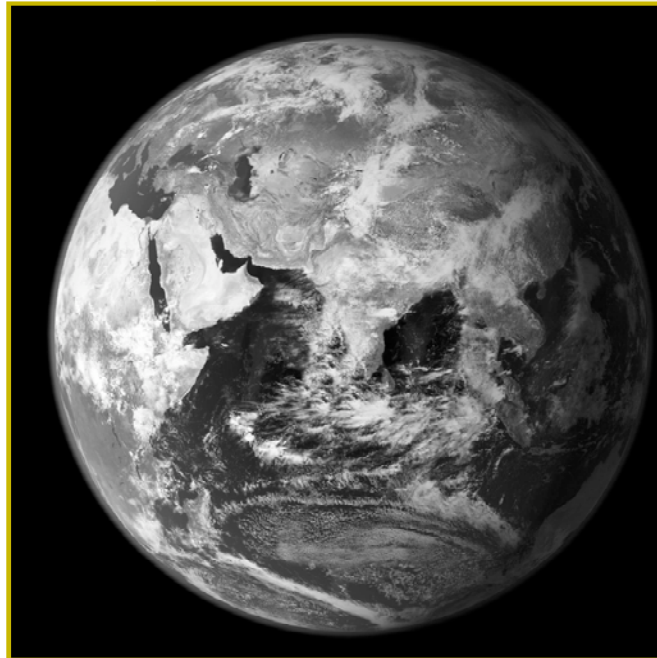

Foto: NASA-Earthobservatory

den genomen.

Bij de Club van Rome werd het model van Meadows in belangrijke mate bepaald door de oprechte vrees dat zich op zeer korte termijn tekorten moesten voordoen, waardoor het model eenzijdig daarop was gericht en als het ware van oogkleppen was voorzien. Als uitgangspunt was dat zo gek nog niet, omdat een grote hongersnood in India in de jaren zestig nog voortdurend op de loer leek te liggen (de honger in China bleef toen nog aan het oog onttrokken). De resultaten van de *Groene Revolutie* kondigden zich begin jaren zeventig wel aan, maar waren niet in het model verwerkt. Met betrekking tot aardolie werd geen rekening met nieuwe velden gehouden en vormde een rechtlijnige stijging van de vraag het uitgangspunt. Voor de andere hulpbronnen golden vergelijkbare uitgangspunten.

Met betrekking tot de metalen heeft de Club van Rome tot op heden de plank volledig misgeslagen. Op de zeer korte termijn werden tekorten, met daardoor veroorzaakte prijsstijgingen voorspeld. In werkelijkheid heeft de markt van ijzer, koper en aluminium vele jaren van stagnatie gekend. Ook hier geldt overigens dat deze metalen eens zullen zijn uitgeput. Dat is niet moeilijk te voorspellen, de vraag is alleen wanneer en onder welke omstandigheden (als ze zichzelf overbodig hebben gemaakt of als ze nog node worden gemist)?

Bedreiging

Welke lering is nu uit de missers van de Club van Rome te trekken? Een wetenschappelijk wiskundig model is sterk tijdgebonden. Men stelde een pessimistisch model op, omdat de overtuiging van overconsumptie alom bestond. De opstellers van het rapport zetten zichzelf oogkleppen op voor nieuwe (al in de praktijk ge-

brachte) ontwikkelingen. In wezen liet men zich geheel leiden door het Malthusiaanse uitgangspunt dat de (inderdaad snel groeiende) wereldbevolking wel sneller moest groeien dan de hulpbronnen toelieten. In de periode 1970-2000 is die verwachting niet bewaarheid - dat zegt natuurlijk niets over de periode 2000-2030. Het grootste bezwaar en gevaar van dit soort voorspellingen is dan ook dat mensen blind worden voor op zich reële bedreigingen van hun welvaart. Toch nog een onheilsprefetie tot besluit? Ach, kwaad kan dat nooit, de optimist kan in het beste geval gelijk krijgen, de pessi-

mist spint garen bij zowel zijn gelijk als zijn ongelijk. Dat zal stellig de reden van de populariteit van onheilsprefetieën zijn. ■

Noot

1. De interesse en oprechtheid van de leerlingen was ook toen al een zeldzame ervaring. Er deed zich een storing voor van een minuut of vijf, omdat iemand van de leerlingenraad een mededeling moest overbrengen over de op handen zijnde verkiezingen, doorgaans een bijzonder welkome onderbreking. Dit keer maanden verschillende leerlingen de verbaasde representant van het leerlingenbelang om onmiddellijk op te rotten, omdat ze zijn verhaal graag wilden aanhoren in een andere les, maar juist niet in deze. Ik was verguld en terecht, want een dergelijk compliment is zo zeldzaam dat het

Commentaar

Commentaar van de Club van Rome (een informeel gezelschap van oud-hoogwaardigheidsbekleders, ondernemers en wetenschappers) op het eigen, in opdracht van de Club van Rome door Dennis Meadows en medewerkers opgestelde, rapport Grenzen aan de groei:

'Er is op gewezen dat onvoldoende waarde wordt gehecht aan wetenschappelijke en technologische vorderingen. Zulke ontwikkelingen zullen echter te laat komen om desastreuze bevolkingsexplosies of milieurampen te voorkomen. Vermoedelijk zullen ze slechts crises uitstellen in plaats van te vermijden, want de problematiek bestaat uit vraagstukken die méér dan technische oplossingen vereisen.'

'Sommigen zijn van mening dat nieuwe grondstoffenvoorraden kunnen worden ontdekt. Ook hier geldt weer dat de tekorten in dat geval eerder uitgesteld dan geëlimineerd zullen worden. Wel moet worden erkend dat de verlenging van de beschikbaarheid van hulpbronnen met enige tientallen jaren de mens weer tijd geeft om oplossingen te vinden.'

'Sommigen vonden het model te technocratisch. Deze kritiek is terecht. Desondanks wijzen de conclusies van de studie op de noodzaak van fundamentele verandering in de waarden van de samenleving.'

'Als datgene gaat gebeuren wat het model aangeeft, dan zou dit ongetwijfeld eerst optreden in een serie lokale crises en rampen. Maar het is waarschijnlijk ook zo dat deze crises wereldwijd hun weerslag zullen vinden. Vele naties en mensen zouden overhaast verbeterende maatregelen treffen, zich in isolationisme terugtrekken en een eigen economisch beheer nastreven. Juist daardoor zal de situatie in de wereld als geheel verder verslechteren. Oorlog, epidemieën, een steeds toenemend grondstoffenverbruik van industriële economieën of een algemeen economisch verval leiden dan tot een zich uitbreidende sociale desintegratie.'

Lonsdale: schets van een jongerengroep

Rechts-extremisme of puberale provocatie

HAROLD DROST

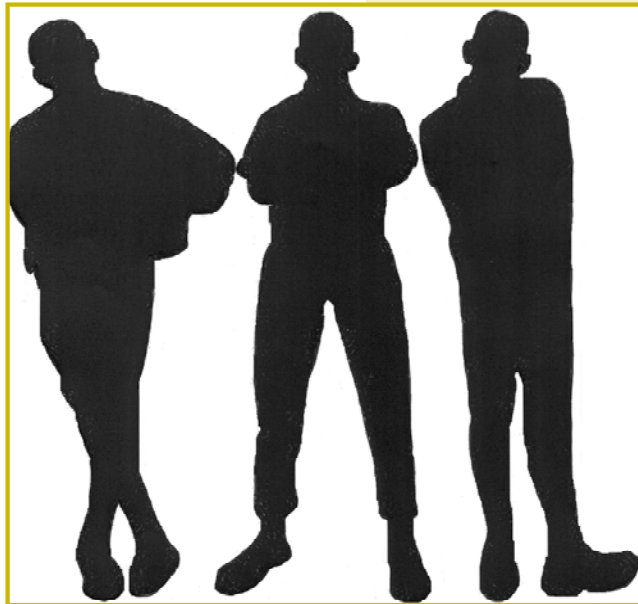
De aanwezigheid van een extreem-rechtste partij in de Nederlandse volksvertegenwoordiging lijkt van relatief korte duur te zijn geweest. Daarmee is echter niet gezegd dat dit ook het einde van het rechts-extremisme in Nederland betekent. Is er bijvoorbeeld sprake van rechts-extremisme onder jongeren?

Rechts-extremisme onder jongeren? Men moet heel erg oppassen met beschuldigingen, omdat die alleen op de werkelijkheid mogen worden gebaseerd. Is dat misschien de reden dat Jaap van Donselaar, onderzoeker van de Anne Frank Stichting en de Leidse Universiteit, rechts-extremistische groepen jongeren als 'Lonsdale-groepen' etiketteert, zoals hij dat 28 mei jongsleden tijdens een, door de Universiteit van Tilburg, georganiseerde workshop over rechts-extremisme onder jongeren deed?

Lonsdale

Voor wie het nog niet wist: Lonsdale is een kledingmerk. Hoewel de fabrikant niets met rechts-extremisme te maken wil hebben en dat ook bij herhaling duidelijk maakt, wordt zijn kledinglijn met rechts-extremisme geassocieerd. Aanvankelijk was het alleen maar een stoer merk, dat door boksllegenden als Mohammed Ali, Mike Tyson en Henry Cooper wordt gepromoot, maar inmiddels is het onder

jongeren die graag een rechts-extremistische dreiging willen uitstralen tot een soort uniform geworden. De massamedia hebben aan de verspreiding van dat imago hun steentje bijgedragen. Zo werd in publicaties kond gedaan van de veronderstelde

Uitspraken, opgetekend tijdens de workshop

'Puberaal provocatiegedrag en rechts-extremisme gaan soms samen.'

'Extreem-rechtse organisaties hebben niet veel succes met werving onder Lonsdale-jongeren.'

'Wees goed geïnformeerd bij het boeken van *hardcore*-bands: sommige trekken extreem-rechtse jongeren aan.'

'Het aantal extreem-rechtse jongeren is al jaren vrijwel constant.'

'Sluit Lonsdale-jongeren niet uit, maar stel wel duidelijke grenzen aan gedrag.'

'Ook onder allochtone jongeren is sprake van rechts-extremisme, in de vorm van fundamentalisme en *ji*had.'

'In de (grote) steden komen relatief weinig Lonsdale-groepen voor; des te meer in dorpen en kleine steden; in de grote steden zouden ze snel het onderspit tegen allochtone groepen delven.'

'Het internet en mobiele telefoons spelen een belangrijke rol bij de groepscoördinatie en -mobilisatie.'

'Massamedia zouden zorgvuldiger met berichtgeving over Lonsdale-groepen moeten omgaan: uit sensatiezucht en neiging tot overdrijving werden en worden veel incidenten tot georganiseerde gewelddadigheden; sommige vormen van berichtgeving stimuleren tot kopieergedrag.'

betekenis van de afkorting (Lonsdale: Laat Ons Nederlanders Samen De Allochtonen Langzaam Elimineren/-executeren).

Sommige scholen, waaronder onlangs nog het Dockinga College in Dokkum, verbieden Lonsdale-kleding op school, evenals van een Nederlands vlaggetje voorziene *bomberjacks*, omdat die tot spanningen en conflicten tussen de dragers en allochtone leerlingen leiden.

Radicaal

Bij die Lonsdale-groepen zijn radicale uitingen, vooral van nationalistische en racistische aard waar te nemen. Ook zetten ze zich af tegen het gezag en vertonen ze vervelend en intimiderend gedrag, met name jegens allochtone jongeren. Vaak behoren ze tot de categorie van randgroepjongeren die nogal wat overlasteroorzaken en straatgeweld niet schuwen. Het ontbreekt deze groepen echter aan landelijke en centrale sturing of coördinatie, een min of meer samenhangende rechts-extreme ideologische oriëntatie en een overloop naar rechts-extremistische politieke organisaties. Dat daar allemaal geen sprake van is wil niet zeggen dat landelijk opererende, rechts-extremistische organisaties geen gebruik van deze groepen maken. Waar dat mogelijk en opportuun is, worden ze wel degelijk voor agressieve doeleinden gemobiliseerd.

Generalisatie

Jongerenwerkers worstelen met de vraag wat er met Lonsdale-jongeren moeten worden gedaan. Moeten ze worden geweerd? Een Brabantse jongerenwerker meent van niet: 'We moeten ze niet buitensluiten, want dat leidt alleen maar tot verdere radicalisering. Aan de andere kant moeten we ook niet in de u-vraagt-wijdraaienvalkuil stappen. Duidelijke

grenzen stellen aan gedrag en aan uitingen, dat is nodig. Geen rechts-extreme bands op het podium, geen extreem-rechtse folders of oproepen op het prikbord, racistische graffiti overkwasten, dat moet wel'.

Een tijdlang werden *gabbers* met extreem-rechts geassocieerd. Een medewerker van de antifascistische actiegroep *Kafka* noemt weliswaar een paar vreselijke voorbeelden van extreem-rechts geweld van groepen *gabbers* ('een in brand gestoken islamitische school, een neergeschoten Marokkaanse jongen, goddank mislukte pogingen om een asielzoekerscentrum in brand te steken') maar waarschuwt voor generalisatie. De *gabber*-subcultuur is er eentje van recht-voor-zijn-raaptaal, die wel extreem klinkt, maar niet per se extreem-rechts van aard is. Binnen het *gabberdom* vormen extreem-rechtse groepen een minderheid.

Toepassing van regels

De workshop over rechts-extremisme onder jongeren werd afgesloten door twee acterende studenten die de deelnemers confronteerden met dilemma-achtige situaties in club- of buurthuis, waarin Lonsdale-jongeren met extreem-rechtse en racistische uitingen en agressief gedrag de boel trachten te ontregelen. Na afloop werd gediscussieerd over de vragen wat te doen en welke alternatieven er zijn. Algemene conclusie: er moeten duidelijke regels zijn en die regels eisen ook consequente toepassing. ■

De gevolgen van de bevolkingsgroei

Terreur van de homorapiens

HARRY VAN DEN BOUWHUIJSEN

Het natuurlijk vermogen van de mens om in aantal toe te nemen zal, indien het niet wordt ingedamd, onvermijdelijk tot rampen leiden. De toename van de voedselproductie zal namelijk altijd bij de toename van de bevolking achterblijven, schreef Thomas Malthus in zijn *Essay on Population* (1798). Uiteindelijk, zo beweerde hij, zal de bevolkingsgroei alleen door hongersnoden, oorlogen en epidemieën in toom worden gehouden. Een deel van de mensheid zal altijd in armoede, ziekte en op de rand van de hongerdood leven.

Tot opluchting van velen bleken de voorspellingen van een van de grondleggers van de economie, de Engelse geestelijke Thomas Malthus (hij bezorgde de nieuwe wetenschap door zijn inktzwarte voorspellingen de bijnaam *the dismal science: de sombere wetenschap*) voor Engeland niet uit te komen. Tijdens de Industriële Revolutie nam de Engelse bevolking snel toe, maar de voedselproductie groeide nog sneller. De vraag is echter of dat wat voor Engeland gold, in een periode waarin het zijn hulpbronnen uit alle delen van de wereld naar believen kon aanslepen, ook van toepassing is op een primatensoort die de komende twintig jaar, op een nu al overbelaste planeet, van 6 tot 8 miljard exemplaren zal groeien?

Uitgezaaide primateritis

Met een relatieve groei van 1,7 procent per jaar beleeft de menselijke soort op dit moment een piek in de toename van de wereldbevolking - een piek die nooit eerder is voorgekomen en die waarschijnlijk ook nooit meer zal voorkomen. Als dit cijfer in het verleden altijd zo hoog was geweest, zou dat betekenen dat Adam en Eva minder dan 1.300 jaar geleden zouden hebben geleefd, aangezien een bevolking van twee personen bij een groeipercentage van 1,7 procent per jaar in ongeveer 1.300 jaar tot het huidige aantal van 6 miljard toeneemt.² Er zal wel niemand zijn die dit scenario serieus neemt.

Het groeipercentage moet tijdens het overgrote deel van de menselijke evolutie aanmerkelijk lager hebben gele-

Door de hele geschiedenis en prehistorie heen hield de vooruitgang van de menselijke tred met ecologische verwoesting.

John Gray

gen en is in de afgelopen eeuwen zo sterk gestegen dat ongeveer 90 procent van de absolute toename van de wereldbevolking in de laatste 350 jaar is geconcentreerd.³ Op 12 oktober 1999 *verwelkomde* de wereld haar 6 miljardste inwoner. Ook als we de recente daling van het geboortecijfer in een groot deel van de ontwikkelingslanden in aanmerking nemen, zal in de komende 20 tot 25 jaar het aantal mensen onvermijdelijk van 6 tot minimaal 8 miljard toenemen.⁴ 'Gaia lijdt aan *uitgezaaide primateritis*, een mensenplaag' verzuchtte James Lovelock, een van de grondleggers van de ecologische beweging.⁵ Meer dan 95 procent van de 2 miljard mensen die er de komende twintig jaar bijkomen, zal in ontwikkelingslanden

bevolking achterblijven - met de bekende gevolgen van dien. Daarin heeft hij voor het Engeland van zijn tijd ongelijk gekregen. Ook voor onze tijd geldt dat de problemen zich niet bij de totale hoeveelheid geproduceerd voedsel voordoen, maar bij de ongelijke verdeling daarvan: 20 procent van de mensen op de wereld (zij die in de ongeveer dertig rijke landen wonen) consumeren 85 procent van de wereldproductie van goederen en diensten.⁶ De meeste deskundigen zijn het erover eens dat ook in de nabije toekomst, bij een bevolking van 8 miljard mensen, de wereld in principe in staat zal zijn voldoende voedsel voort te brengen - al zal ook dan de verdeling daarvan waarschijnlijk grote problemen opleveren. Het pro-

'Het aardoppervlak wordt in een steeds toenemend tempo door ons ontbost, platgebrand, omgeploegd en geasfalteerd. We vormen uitgebreide ecosystemen om tot agrarische monoculturen. We creëren gigantische omgevingen van beton, staal, glas en plastic, waarin geen leven meer mogelijk is, behalve dat van onszelf en enkele commensale soorten die aan de periferie van ons bestaan lijken te gedijen.'

dere opzichten somberder is dan Malthus in zijn meest pessimistische momenten. De Amerikaanse paleontoloog Niles Eldredge valt hem bij:

Maar hissen Gray, Eldredge en anderen die vergelijkbare geluiden laten horen zich - net als Malthus - niet wat al te haastig in de zwarte mantel van de onheilsprofeet? Waarschijnlijk niet, helaas.

Explosie

Twee jaar geleden publiceerde de onderdirecteur van de Europese afdeling van de Wereldbank, Jean-François Rischard, een nuchtere analyse van de twintig meest urgente wereldproblemen die in de komende twee decennia zullen moeten worden opgelost, indien de menselijke soort zich op deze planeet wil handhaven in omstandigheden die men in de loop der tijd als *menswaardig* is gaan zien.⁸ Ook Rischard ziet in, wat hij noemt, de *demografische explosie* één van de voornaamste oorzaken van een groot aantal wereldproblemen. Steeds meer mensen en een geleidelijk stijgend welvaartspeil in - nu nog - ontwikkelingslanden als China en India vereisen steeds meer hulpbron-

Foto: Koen van Rossum

leven; velen van hen zullen arm zijn en aan ziekten, honger en gewelddadige conflicten ten prooi vallen. Krijgt de profeet van de sombere wetenschap alsnog gelijk?

Onheilsprofeten?

Volgens Malthus zou de toename van de voedselproductie altijd noodzakelijkerwijs bij de toename van de

bleem zit niet in de omvang van de wereldvoedselproductie, zoals Malthus aannam, maar in de wijze waarop dat voedsel wordt geproduceerd. 'Een menselijke bevolking van bijna 8 miljard kan alleen maar in stand worden gehouden door de aarde te verwoesten', zegt de Engelse filosoof John Gray in *Strohonden*, een fascinerend nietzscheaans boek dat in meer-

nen. De ontwikkeling van steeds meer hulpbronnen gaat onvermijdelijk gepaard met ontbossing, verwoesting, verlies aan biodiversiteit, uitputting van visgronden en een steeds verdere vervuiling van bodem, lucht en water. Deze problemen zullen door verdere verstedelijking worden verergerd: 'stedelijke overbevolking en opeenhoping in Aziatische stijl zullen overal ter wereld normaal worden, met vele negatieve gevolgen voor armoede, gezondheid en sociale spanningen'.⁹

Mondige burgers

Evenals Leon Wecke in zijn artikel over vijandbeelden komt Rischard tot de conclusie dat politici zich zelden of nooit druk maken over de werkelijk grote problemen die de mensheid bedreigen. Nimmer zeggen ze dat de grootste bedreiging van de menselijke soort niet van *de terrorist* maar van de *terreur van de homo rapiens* uitgaat.¹⁰ Maar als politici niets doen, wie dan wel?

Het aardige van Rischards boek is dat het met een praktisch actiemodel wordt afgesloten. Zo zit een wereldregering er volgens hem niet in en werken internationale verdragen onvoldoende.¹¹ Rischard stelt voor om wereldwijde netwerken op te richten waarin maatschappelijke organisa-

ties, bedrijven en overheden per probleem pragmatisch hun kennis bundelen. Die netwerken formuleren vervolgens richtinggevende normen voor besluitvorming van internationale instituties, bedrijven en regeringen. Het voortdurend hinderlijk volgen en *naming and shaming* van spelbrekers door pers, internationale non-gouvernementele organisaties (Greenpeace e.d.) of *ad hoc*-actiegroepen van geïnteresseerde burgers zijn in dit model essentieel om een ieder bij de les te houden.¹²

Hopelijk zal Rischards model werken. De vraag is echter of het *kan* werken? Dit is alleen mogelijk als er op de hele wereld voldoende mondige burgers zijn die bereid zijn na te denken over de vraag waar de werkelijk grote wereldbedreigende problemen liggen. Tevens dienen zij bereid te zijn te participeren in structuren die de *homo rapiens* aan banden leggen. Voor maatschappijleerdocenten is Rischards boek uiterst relevant. Het zijn hun leerlingen die - nog in de eerste helft van hun leven - bij zullen moeten dragen aan de oplossing van de wereldproblemen die Rischard zo duidelijk schetst. Het is de hoogste tijd hen ervan te doordringen dat niemand anders dat zal doen. *Après nous le déluge* mag in dat geval letterlijk worden genomen. ■

Op grond van ondermeer bovenstaande overwegingen is op de tweetalige afdeling van de Wolfert van Borselen Scholengroep te Rotterdam het afgelopen cursusjaar in de vierde klassen gestart met het vak *Global Studies*, waarin aan de hier besproken problemen uitgebreid aandacht wordt besteed. Hierbij wordt gebruikgemaakt van een speciaal voor dit vak geschreven boek: *It's a small world*, dat door het Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs werd uitgegeven. Voor inlichtingen over vak en boek kunt u via e-mail contact opnemen met Harry van den Bouwhuisen: harrybouw@hotmail.com.

Noten

1. John Gray, Strohonden. *Gedachten over mensen en andere dieren*, Amsterdam 2003, p.17. De term *homo rapiens* (de roofzuchtige mens) is ook ontleend aan Gray.
2. Joel E. Cohen, 'Het unieke van de huidige groei van de wereldbevolking', in: John Brockman en Katinka Matson (eds.), *Simpele feiten*, Amsterdam 2004, p.304.
3. Cohen, 2004, p.307.
4. Jean-François Rischard, *Vijf voor Twaalf. Twintig wereldproblemen, twintig jaar om ze op te lossen*, Rotterdam 2002, pp.16-17.
5. Geciteerd in Gray, 2003, p.16.
6. Rischard, 2002, 19.
7. Niles Eldredge, 'Wie erft de aarde? Een open brief aan mijn zoons', in: John Brockman en Katinka Matson (eds.), *Simpele feiten*, Amsterdam 2004, p.312.
8. Wereldproblemen noemt Rischard (69) problemen die onoplosbaar zijn buiten het kader van mondiale collectieve actie.
9. Rischard, 2002, p.17.
10. Rischard, 2002, pp.65-66.
11. Rischard, 2002, pp.167-169; 159-161.
12. Rischard, 2002, pp.172-180.

Bericht uit de stofzuigerkast

HANS VAN DER HEIJDE

'Wees waakzaam. Let op verdacht gedrag en verdachte voertuigen of pakketten. Aarzel niet de politie te informeren. Blijf alert!', aldus een algemeen advies uit de, in augustus jongstleden in Groot-Brittannië huis-aan-huis verspreide folder *Preparing for Emergencies* van de Britse overheid.¹ Een idee voor Nederland?

In 1967 verspreide de Bescherming Burgerbevolking (BB) over heel Nederland een geniet, oblong drukwerkje met adviezen over wat te doen als *de bom* viel. Het heette niet 'Wenken voor de Jongste Dag' want dat was de prachtige titel van Harry Mulisch' literaire antwoord op de verspreiding ervan, maar deze titel lijkt raak genoeg.

In 1967 ging het over de Koude Oorlog en hoe men zich stevig tegen de nucleaire winter in kon pakken. Bijna veertig jaar later gaat het Her *Majesty's Government* niet meer om de gevaren van de Koude Oorlog, maar om terrorisme en dan met name om terrorisme van de islamitische soort; de Noord-Ierse paramilitaire organisaties zijn op dit terrein immers niet meer zo actief en waren, ondanks tientallen bomaanslagen in Engeland en Wales, in de ogen van de Britse regering nooit een dergelijke folder waard.

Spagaat

Net als de Nederlandse voorlichters van 1967 moeten de Britse overheidsvoorlichters bij het samenstellen van deze brochure permanent

het gevoel hebben gehad in een spaagatzit te moeten werken. In elk item en bijna elke zin van *Preparing for Emergencies* voelt men de spanning van paradox en dilemma. Enerzijds moet de lezer van de ernst van de dreiging en de noodzaak van voorbereiding en waakzaamheid worden doordrongen, anderzijds moet er een grote mate van geruststelling vanuit gaan. Toon en inhoud mogen niet tot paniek leiden en het publiek moet het gevoel krijgen dat - mits een ieder de adviezen ter harte neemt - de overheid alles onder controle heeft en het in haar gestelde vertrouwen niet zal beschamen. Kortom: de folder moet zowel ongerustheid als geruststelling bewerkstelligen.

Eufemismen

Op de achtste bladzijde van de Britse folder leest men wat men in geval van een 'chemisch, biologisch of stralingsincident' [cursivering HvdH] moet doen. Men beseft natuurlijk best dat hier een aanslag met chemische, biologische of nucleaire wapens wordt bedoeld en dat het eufemistische *incident* is gebruikt om de lezers niet meteen de stuipen op het lijf te jagen. In de navolging van tip 2: 'In de buurt blijven van de plek van het incident om zonodig gedesinfecteerd of radio-inactief te worden ge-

maakt' (tip 3: 'Pas op! Als men radioactief of geïnfecteerd naar huis gaat kan men anderen besmetten'), zal echter ook *HM Government* een hard hoofd hebben.

Fall-out en stofzuigerkast

De BB-brochure van destijds had een hoog gehalte aan paternalisme, dat ongewild ridicule vormen aannam, en bevatte tips over het zelf inrichten van een schuilplek in huis. Wanneer men een kelder in huis en ook een BB-schuilkamer in de buurt ontbeerde, dan was er vast wel een stofzuigerkast onder de trap, waarvan elke zichzelf respecterende huisvader met zijn doe-het-zelfgereedschap een gezellige schuilruimte voor het hele gezin wist te maken. En omdat *fall-out* (radioactieve neerslag; dit voor de lezers zonder koude-oorlogsverleden) een ononderbroken verblijf van minstens twee weken noodzakelijk maakte, legde een verstandige huisvrouw een mooi voorraadje houdbare voedingsmiddelen aan natuurlijk op die zo handig gemonteerde planken van haar echtgenoot/gezinshoofd. Nog was de voor deze paragraaf verantwoordelijke ambtenaar niet uitged adviseerd. Een rijtje voorbeelden van houdbare voedingsmiddelen volgde, waaronder een paar pond grutten. Vlak voor het ter perse gaan van de brochure besefte onze *doorknoper* ineens dat hij had verzuimd de verstandige huisvrouw te vertellen hoe zij die grutten het best geconserveerd kon opslaan. Nog net op tijd voegde hij tussen haakjes toe: 'in een sloopje ...'.

Niets veranderd

Zou ook *HM Government* een dergelijke ambtenaar hebben weten te vinden voor de redactie van *Preparing for Emergencies*? Jawel! Onder het kopje 'Altijd goed om in huis te hebben' staat onder meer genoemd: kant-en-

klaarvoedsel. Kant-en-klaarvoedsel? Wat is dat nu weer, zal menig een zich afvragen? Daarom heeft de verantwoordelijke employee er tussen haakjes aan toegevoegd: 'bijvoorbeeld ingeblikt voedsel'. Wellicht bezocht door de twijfel dat hij met deze toevoeging evenveel problemen schiep als oploste, heeft hij nog het extra, en als de crisissituatie zich inderdaad voordoet waarschijnlijk talloze levens reddende advies toegevoegd: '... en een blikopener'.

Aanbod

Kunnen Nederlanders ook een dergelijke folder verwachten? Minister Johan Remkes, u weet wel, van het Ministerie van Waakzaamheid, heeft nog geen reprise van die 'Wenken voor de Jongste Dag' aangekondigd. Misschien heeft hij nog niet het goede public-relationsbureau kunnen vinden. Graag biedt de redactie van *Maatschappij & Politiek* zich aan, want wat is er mooier dan een *M&P* die huis-aan-huis in Nederland wordt verspreid? Ten bewijze dat de redactie voor deze opdracht niet alleen capabel maar ook gereed is, volgen hierbij alvast een paar tips en waarschuwingen. ■

Noot

1. *Preparing for Emergencies* kan via het internet in de talen Engels, Grieks, Koerdisch, Farsi, Turks, Vietnamees en Hindi worden verkregen op: www.preparingforemergencies.gov.uk. Als audiotape, in braille, grote letter druk, of in Welsh, Bengali, Chinees, Arabisch, Somali, Frans, Urdu, Punjabi of Gurajati kan de folder worden besteld bij: Preparing for Emergencies, Freepost CN2223, Croydon CR9 4WZ, United Kingdom. De folder is niet verkrijgbaar in het Ierse Gaelic.

Wees waakzaam!

- Als u op de tiende of een nog hogere verdieping woont of werkt, pas dan op voor laag inkomende 747's.
- Zorg in uw particuliere schuilkamer voor een scheermesje: niemand zal er na een aanslag van Al-Qaida met een vuile bom als een orthodoxe moslim uit willen zien.
- Vervoer vuurwerk nooit in uw schoenen.
- Een verstandige huisvrouw zorgt voor een plumeau: instortende gebouwen geven veel stof.
- Sluit ramen en deuren als minister Remkes langskomt en zet uw radio en televisie aan; stem af op *Big Brother*.
- Blijf alert.

Er gaat niets boven goede samenzwering

JEFF PECK

Waar komt al dat over ons uitgestorte onheil vandaan? Veel onheilsprofeten steken de beschuldigende vinger uit naar de mens, de mensheid in het algemeen of naar de moderne samenleving. Van God-en-Moeder-Natuur-los worden wetten overtreden die zich niet ongestraft laten overtreden. In de Verenigde Staten zijn onheil en onheilsprofetieën onverbreekelijk met samenzweringsdenken verbonden: geen onheil zonder samenzwering.

Zachary Taylor, de twaalfde president van de Verenigde Staten en tot Ronald Reagan de oudste in het ambt, at tijdens de festiviteiten rond de oprichting van het Washington Monument op 4 juli 1850 een schaal-tje met in melk gedrenkte kersen. Prompt werd hij doodziek en stierf vijf dagen later. Als doodsoorzaak werd een ingewandsonsteking vastgesteld. De goegemeente wist wel beter: natuurlijk was president Taylor door politieke rivalen of wraakzuchtige familieleden vergiftigd.

Elvis leeft

Samenzweringstheorieën oefenen op Amerikanen een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. Waarom zou men toeval, economische, sociale of politieke factoren van korte of lange termijn in aanmerking nemen als van een snode conspiratie sprake zou kunnen zijn? De volkomen uit het lood hangende inkomensverdeling, onvolkomenheden in de overheidsstructuur of scheve politieke machtsverhoudingen zijn in de ogen van veel Amerikanen evenzeer het resultaat van samenzweringen als de doodverklaringen van de springlevende, in het geheim in Cleveland samenwonende Jim Morrison, Buddy Holly en Elvis (anagram van *lives: Elvis lives*).

Geschiedenis

Velen menen dat de Amerikaanse geschiedenis in de eerste plaats een geschiedenis van samenzweringen is. Reeds tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog in de negentiende eeuw schreven de grote kranten - langetermijnfactoren als industrialisatie, urbanisatie en de verschuiving van de politieke macht naar het noorden volstrekt negerend - dat een kleine groep plantagehouders met veel slaven een samenzwering op touw hadden gezet om de zuidelijke staten te laten afscheiden. Het heette toen dat *The Great Slave Conspiracy* puur uit financieel eigenbelang tot burgeroorlog aanzette, en nog steeds geloven velen daarin.

In de twintigste eeuw werden zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog gevolgd door *Red Scares*, perioden waarin de angst voor communistische samenzweringen alles overheerste en men overal, maar vooral in joodse kringen, *subversieve* elementen en activiteiten meende waar te nemen. Gedurende de jaren vijftig telde de ledenlijst van de Amerikaanse Communistische Partij meer FBI-agenten dan overtuigde communisten. Overigens was partijvoorzitter Gus Hall daar wel blij mee omdat 'zij tenminste trouw hun contributie betalen'.

De moord op president John F. Kennedy was en is natuurlijk een goudmijn voor aanhangers van het samenzweringsdenken. Van Lyndon Johnson tot Fidel Castro, van communist tot racist - al of niet in innige samenwerking: allemaal zijn ze als de werkelijke dader aangewezen. Bij doorgaans toch tamelijk verstandige lieden als de cineast Oliver Stone heeft het conspiratievirus onverbidde-lijk toegeslagen (zie zijn film: *JFK*). Het, vooral in de Midden-Amerikaanse staten sterke, conglomeraat van extreem rechtse groeperingen is er-

Vertaling: Hans van der Heijde

van overtuigd dat Washington in handen van rode joden is en dat in Mexico en Canada ondergedoken afdelingen van het Chinese volksleger klaar staan om binnen te vallen.

Wonderpaspoort

Zelfs de aanslagen van 11 september 2001 zijn onderwerp van samenzweringsdenken, en dan niet de feitelijke samenzwering van de Al Qaida-kapers. Volgens enkele Amerikaanse moslimgroeperingen was 9/11 het werk van de Israëliëse geheime dienst, de Mossad. Als bewijs schermen zij met de hoogst twijfelachtige claim dat geen enkele jood bij de aanslag op de Twin Towers het leven liet.

Tamelijk populair is de theorie dat de regering van George W. Bush de aanslag had kunnen voorkomen, maar dat zij harde informatie daarover opzettelijk negeerde, omdat een succesvolle aanslag een goede aanleiding verschaft voor invasies in Afghanistan en Irak - die zo graag door de Texaanse oliemaatschappijen Halliburton en Enron werden gewenst.

Helemaal sinister wordt het met het *wonderbaarlijke* paspoort van kaper Mohammed Atta. Dat document overleefde de crash, de vuurbal die erop volgde en zelfs het instorten van de torens, om uiteindelijk volkomen intact in de puinhopen te worden gevonden. Kijk op het internet en volg hoe dit wonderpaspoort voedsel aan tientallen samenzweringstheorieën geeft.

Optimisme als oorzaak

Waarom zijn de Amerikanen zo gek op conspiratiedenken? Kranten, waaronder over de hele Verenigde Staten gedistribueerde edities, onthullen bijna wekelijks duistere samenzweringen. Sensationele onthullingen verkopen immers zoveel beter

dan grondige, ingewikkelde analyses. De rol van de massamedia verklaart echter wel de snelle en massale verspreiding van samenzweringstheorieën, maar nog niet de gretige acceptatie ervan door het publiek.

Gemak- en sensatiezucht spelen natuurlijk een belangrijke rol.

Misschien heeft ook het optimistische karakter van de Amerikaanse ideologie (*The American Dream*) daar iets mee te maken. Dat optimisme staat allerlei vormen van zelfkritiek en zelfbeschuldiging in de weg. Als er in

Amerika iets ernstigs misgaat, kan dat nooit een inherent gevolg van het *Amerikaanse systeem* (*The American Way of Life*) zijn en moet er wel sprake van duivelse conspiraties zijn.

Autopsie

In 1991 slaagden aanhangers van de theorie dat president Zachary Taylor vergiftigd was erin diens nazaten te overtuigen van de noodzaak van opgraving en onderzoek van zijn stoffelijke resten. Een grondige autopsie van Taylors verbazingwekkend goed geconserveerde lijk leidde tot de conclusie dat hij een natuurlijke dood was gestorven. Hoewel... alleen wanneer geen sprake is geweest van een samenzwering van nazaten van de moordenaars en de betrokken forensische experts. Hoe dan ook, dankzij de aandacht van de massamedia voor zijn exhumatie beleefde Taylor een grootse politieke *comeback* in de Amerikaanse geschiedenis. ■

Mohammed Atta en George W. Bush: mysterieus onderonsje?

Maatschappijleer, een vak van hypes?

Seks, techniek en vrede

LIEKE MEIJS

Leerlingen vragen om discussies over brandende kwesties in de maatschappijleerles en docenten stellen de actualiteit aan de orde om het vak *up-to-date* te houden. Worden we daarmee het slachtoffer van hypes, die later als zeepbellen uit elkaar spatten?

Maakt de redactie van *Maatschappij & Politiek* (en voorganger *Politieke & Sociale Vorming*) zich ook niet schuldig aan het vullen van uw vakblad met onderwerpen die niet de werkelijkheid weergeven maar het beeld dat wij ervan hebben gemaakt, zoals Leon Wecke het in zijn artikel uitdrukt?

Een zoektocht in de archieven van *Maatschappij & Politiek* kan mogelijk de vraag beantwoorden of Maatschappijleer een vak van hypes is.

Seks en condooms

Naarmate de jaargangen van *Maatschappij & Politiek* ouder worden schijnen er meer hypes voor te komen. Was het themanummer 3 uit 1989 over seksualiteit misschien een dergelijke hype? In het redactioneel werd de vraag gesteld: 'Hoe kan in een geseksualiseerde samenleving seksuele vorming bij Maatschappijleer gestalte krijgen?'. De hoofdred

dacteur voegde hieraan toe dat in dat nummer vooral de positieve kanten van seksualiteit worden belicht.

Onder de titel 'Seksualiteit en Maatschappijleer, een uitdagend koppel' wordt een discussie weergegeven over de vraag of seksualiteit wel een thema voor Maatschappijleer moet zijn. Zeker, vinden twee docenten die aan het woord worden gelaten: 'Het thema relaties en seksualiteit hoort bij Maatschappijleer omdat het leerlingen van henzelf en van de omgeving bewustmaakt. Bovendien kunnen de sociale en culturele aspecten aan bod komen, die bij biologie ontbreken'. Het lesmateriaal in dit themanummer was van de Rutgerstichting. Daarin kregen leerlingen de opdracht over mogelijke voor- en nadelen van het-jongen-of-meisje-zijn na te denken.

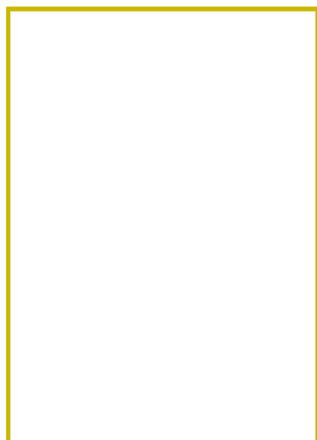
Is het anno 2004, waarin seksualiteit geen maatschappijleeronderwerp meer is, een hype of was het gewoon de actualiteit die vroeg om bij Maatschappijleer aandacht aan verander(en)de waarden en normen op seksueel gebied te besteden?

Herinneringen aan lessen met voorlichting over aids, tijdens welke gratis condooms onder de leerlingen werden verspreid, komen terug: de demonstratie van het aanbrengen van een condoom op een bezemsteel en de klachten van de conciërge over met water gevulde condooms door de school. De dreigende cijfers van aantallen met aids besmette jongeren in toekomstig Nederland maakten dat Maatschappijleer daar aandacht aan moest schenken.

Technologie: een bedreiging

In 1991 ging het niet langer over seks, maar vormden computers het onderwerp van ons vakblad. Nummer 8 kende 'Technologie en samenleving' als thema. 'De toepassingen van de nieuwe technologieën zijn de laatste

Politieke & Sociale Vorming, april 1989

jaren in een stroomversnelling gekomen. Dat gaat gepaard met ingrijpende maatschappelijke veranderingen. Waartoe dit uiteindelijk zal leiden blijft onderwerp van discussie. Ook bij een vak als Maatschappijleer moet deze discussie aan de orde komen', zo luidde de legitimering van dit themanummer.

Het thema 'Technologie en samenleving' werd zelfs een eindexamen-thema. De vwo-kandidaten moesten voor het centraal schriftelijk examen leren wat informatietechnologie is en welke factoren op de nieuwe informatietechnologieën van invloed zijn. Daarnaast moesten ze een gefundeerde mening over het vraagstuk van de beheersbaarheid van de technologieën kunnen geven en een eigen visie op de introductie van nieuwe technologieën kunnen uitdragen. Deze technologieën stonden voor de duidelijkheid als *optimistische* of *pessimistische visie* (technologie vormt een bedreiging voor mens, milieu en samenleving) beschreven. Ook moesten de kandidaten de mogelijke gevolgen van de invoering van informatietechnologie voor de positie van de vrouw op de arbeidsmarkt kunnen herkennen.

Dit eindexamenthema is geruisloos uit het maatschappijleerprogramma verdwenen. Informatietechnologie is voor de huidige leerlingenpopulatie een gegeven, waar men niet langer voor of tegen kan zijn. Het is er gewoon. Toch wel een hype...

Veiligheid vervangt vrede

Mogelijk lachen we over tien jaar over het thema 'Veiligheid', waaraan we in 2002 en 2003 een nummer hebben gewijd. Dat onderwerp kwam niet voor in oude edities van *Politieke & Sociale Vorming*; toen heette het 'Oorlog en vrede'.

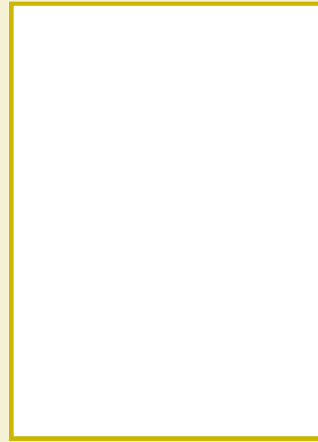
Het tweede nummer uit 1987 ging helemaal over vrede: de vredesweek,

vredeseducatie, de effecten van televisiegeweld op kinderen en een overzicht van het nucleaire arsenaal over de hele wereld. Leon Wecke schreef destijds over media en vijandbeelden.

In 1993 meldde de hoofdredacteur in zijn introductie op het thema 'Veiligheid en vrede' dat veel instituten die zich met oorlog en vrede bezighielden zijn opgeheven; vredespedagogen zijn overgeschakeld op milieueducatie, omdat daarmee meer valt te verdienen. Tegelijkertijd schreef hij dat er gelukkig nog idealisten waren te vinden. Het themanummer was een warm pleidooi voor vredesonderwijs en deed een oproep om dat in een van de vakken een vaste plaats te geven. Het lesmateriaal heette 'Duizend bommen en granaten' en ging in op de betekenis van natuurwetenschappen en techniek voor de oorlogsvoering en op scheikundelessen waarin op de chemische aspecten van de verschillende soorten explosieven werd ingegaan.

In het themanummer van 2003 over Veiligheid viel het woord *vrede* niet meer. Het ging over een veiliger samenleving, het subjectieve gevoel van veiligheid en gaf cijfers van geweldsmisdrijven; erg tijdbepaald, dat wel.

Voor maatschappijleerdocenten ligt daarin de taak om te ontmythologiseren, te relativiseren en leerlingen met enige afstand te laten analyseren waarover we ons anno 2004 druk maken. Dan wordt het al iets minder een hype. ■

Politieke & Sociale Vorming, december 1991

Bronnen

- Politieke & Sociale Vorming*, jaargang 18, nummer 2, 1987, Oorlog en vrede
Politieke & Sociale Vorming, jaargang 20, nummer 3, 1989, Seksualiteit
Politieke & Sociale Vorming, jaargang 22, nummer 8, 1991, Technologie en samenleving
Leerstofomschrijving Thema: Informatietechnologie en maatschappelijke verandering. Themaveld Technologie en samenleving, Structuurcommissie, 1991, Tilburg
Politieke & Sociale Vorming, jaargang 24, nummer 6, 1993, Vrede en veiligheid
Maatschappij & Politiek, jaargang 30, nummer 2, 1999, Geweld
Maatschappij & Politiek, jaargang 32, nummer 6, 2001, Oorlog
Maatschappij & Politiek, jaargang 33, nummer 1, 2002, Veiligheid
Maatschappij & Politiek, jaargang 34, nummer 2, 2003, Veiligheid

Vijandbeeld als gebroken geweertje

We zijn weer eens in oorlog. Dat is niet nieuw. De wereldgeschiedenis laat zich het meest adequaat beschrijven door een oorlogscorrespondent. Wel nieuw is dat we nu georganiseerde zelfmoordenaars als tegenstander hebben.

De begripvolle vermenselijking van de tegenstander om hem te apaiseren - onze oude cultuurrelativistische reflex, mocht die al ooit iets meer hebben opgeleverd dan morele zelfbevredestiging - werkt deze keer niet. Een tegenstander wie een grotere beloning in het hiernamaals wacht naarmate hij meer ongelovigen met zich in de dood meesleurt, openbare onthalzingen door gemaskerde lafaards, wie daar begrip voor opbrengt is een humanitaire fundamentalist.

We moeten helemaal niets willen weten en begrijpen van deze tegenstander en zijn motieven. Begrip is de garantie voor een nederlaag. De vijand reduceren tot vijandbeeld is dom en dodelijk. Beseffen we wel dat juist wij het slachtoffer zijn van het vijandbeeld dat de terrorist hanteert en niet andersom? Aan zijn beeld van ons kunnen wij niets veranderen, omdat het zijn oorsprong niet vindt in iets wat wij gedaan of gelaten zouden hebben (onderdrukking, honger), maar in religieus fanatisme, existentiële verongelijkheid, tribalisme en pure slechtheid. Jawel, brave christenmensen, er bestaan wel degelijk in-en-in slechte mensen, neem dat nou maar van mij aan.

Vijandbeeld was het favoriete concept van de seventies, product van het ethische wensdenken van de toenmalige vredesactivisten. Het paste naadloos in het typisch linkse downplayen van problemen als criminaliteit ('valt reuze mee') en integratie ('vreemdelingen verrijken ons bestaan'), waar Maatschappijleer vrolijk aan heeft meegedaan. In de onttoverde wereld van na de val van de Muur en de fortuynistische revolutie is een frisse, machiavellistische kijk op oorlog en vijandschap weer uiterst relevant. En effectief. Vijandbeeld is een luxeconcept, een gebroken geweertje in oorlogstijd.

Grom

Nederland in 2050

Anno 2004 maken we ons druk over de veiligheid in onze samenleving, de verandering van ons kiesstelsel, de vredesmissies onder aanvoering van de Verenigde Staten of over de dreiging van terrorisme.

Het zou leuk zijn als we ons even naar 2050 zouden kunnen verplaatsen om van daaruit terug te kijken op wat we toen, in 2004, deden. We zouden er hartelijk om lachen, net als dat we dat nu doen bij het zien van filmpjes uit de jaren vijftig.

De overheid probeert toekomstscenario's voor een aantal maatschappelijke gebieden te bedenken, zodat er mogelijk in het beleid op kan worden geanticipeerd.

Opdracht

Kijk vanuit een bepaald scenario naar het jaar 2050 en denk na over hetgeen waarover men zich dan druk maakt. Werk in groepjes aan de volgende opdracht:

- Beeld uit hoe Nederland er in 2050 uit zal zien als jullie scenario wordt gevolgd.
- Maak een krantenpagina van een krant uit 2050, die het beeld weerspiegelt van hoe jullie dan de samenleving zien.

Onderstaande scenario's kunnen door de groepjes worden gekozen.

1. *Kritisch Nederland*

Strijdbaar en sociaal zijn sleutelbegrippen in het scenario *Kritisch Nederland*. De steeds groter wordende verschillen tussen arm en rijk in Nederland zijn ongewenst. Iedereen heeft dezelfde rechten op sociale en culturele voorzieningen; voor mensen die weinig geld hebben moeten aanvullende regelingen en voorzieningen komen.

Dit scenario is sociaal: in de eigen wijk en straat start de strijd voor de gelijke verdeling en de overheid heeft een duidelijke taak in het bewaken van de gelijke verdeling.

Daarnaast moet er op worden toegezien dat blunders uit het verleden niet opnieuw worden gemaakt: de Betuwelijn - die vreselijk veel geld kost en niemand meer kan gebruiken - en de hogesnelheidslijn (HSL) - die meer een prestige-object dan een bijdrage tot de oplossing van het fileprobleem is geworden. *Kritisch Nederland* is vastbesloten niet meer in fouten van het verleden te vervallen. Het gaat niet louter om economisch rendement, maar het welzijn van de mensen moet voorop staan.

Als men naar de bevolking van Nederland kijkt, dan ziet men dat migratiestromen daar veel invloed op uitoefenen. In de grote steden wonen steeds meer leden van etnische minderheidsgroepen, in de middelgrote steden wonen de jonge blanke mensen en het platteland - waar nauwelijks nog landbouw en veeteelt voorkomt - wordt massaal door de vutters bevolkt. Ook is er nog de groeiende groep die van mobiele woningen gebruikmaakt, waardoor ze steeds ergens anders kunnen wonen.

Beste NVLM-leden,

De meesten van u zijn erin geslaagd hun contributieplichtingen jegens de NVLM te voldoen. Dank daarvoor. Een enkeling heeft dat nog niet gedaan en hoewel wij veel zorg en aandacht aan de gegevens op de ledenlijst hebben besteed, is toch een aantal betalingen niet te verwerken. Gelukkig gaat het om uitzonderingen.

Ook hebben wij een aantal acceptgirokaarten onbestelbaar retour gekregen. Over het algemeen komt dat omdat de betrokkene is verhuisd en dat niet heeft laten weten. Als wij beschikken over uw e-mailadres zijn de gegevens gemakkelijk aan te vullen; anders kunnen wij niet anders doen dan de betrokkene van de ledenlijst af te voeren.

Oproep e-mailadres

Mocht u dus wel lid willen zijn (blijven), maar heeft u uw verhuizing nog niet aan ons doorgegeven, doe dat dan alsnog. Als u uw e-mailadres aan de secretaris doorgeeft, helpt u ons niet alleen huishoudelijk orde op zaken te kunnen stellen, maar kunnen we u via de e-mailnieuwsbrief ook regelmatig van de ontwikkelingen binnen ons vakgebied op de hoogte houden.

Betalingen

Binnenkort gaan de betalingsherinneringen weer de deur uit. Mocht u niet hebben betaald, doe dat dan alsnog. Dat bespaart ons kosten, tijd en

2. Dynamisch Nederland

Het dynamische scenario is vanuit een liberale levensvisie ontwikkeld. De werking van het marktmechanisme en het individualisme nemen hier een centrale plaats in: iedere burger krijgt de gelegenheid om zijn talenten zo goed mogelijk te gebruiken en zichzelf te ontwikkelen. Alles draait om prestaties. De rol van de overheid is sterk beperkt tot de bewaking van het optimaal functioneren van de markt. Van het krijgen van kinderen wordt in *Dynamisch Nederland* afgezien. Er zijn erg veel alleenstaanden en de bevolking is vergrijsd. Het is er regel om elk ding op zijn gebruikswaarde te beoordelen: oude steden als Amsterdam worden door de internationale toeristenindustrie uitgebaat en door een internationaal net van snelwegen ontsloten. De Haarlemmermeer is vanwege zijn uitstekende ligging een bedrijvenpark voor *hightech*-bedrijven geworden.

Ook het wonen in Nederland is aan de mechanismen van vraag en aanbod onderhevig. Voor welgestelden wordt in luxe landelijke gebieden gebouwd en minderbedeelden komen in *low budget*-nederzettingen terecht.

3. Zorgvuldig Nederland

In dit scenario voelt iedere Nederlander zich medeverantwoordelijk vanuit zijn geloofsovertuiging, of die nu christelijk of islamitisch is. Bovenal heeft men respect voor elkaar. Onderlinge conflicten worden door middel van goed overleg opgelost. Er is een groot vertrouwen in de overheid die een duidelijke, sturende en stimulerende taak heeft.

Het gezin is de normale vorm waarin mensen samenleven en veel kinderen krijgen. Het zwaartepunt van de bevolkingsverdeling is van het westen naar het oosten en het zuiden verschoven.

Men is diep doordrongen van de eerbied voor de natuur en er zijn veel natuurgebieden bijgekomen. De landbouw staat centraal. Door toepassing van nieuwe technieken (robots, genetisch manipulatie en dergelijke) is er in de landbouw een grote productiviteitsverbetering gerealiseerd.

In *Zorgvuldig Nederland* is men aan tradities gehecht, maar is men niet echt conservatief. Moderne uitvindingen zijn welkom, mits met zorg gekozen en verantwoord ingevoerd. Magnetisch geleide hogesnelheidsautowegen maken het mogelijk dat elk gezin zich gemakkelijk door Europa kan verplaatsen.

Men woont graag in kleinere dorpen en steden, hoofdzakelijk in meergezinshuizen met drie, vier generaties samen, zonder noemenswaardig onderscheid naar stand of cultuur. Daarbij biedt iedereen hulp aan een ander als die het nodig heeft.

4. Alternatief scenario: We gaan de zaak eens heel anders aanpakken.

Gebruik hierbij je eigen fantasie en schets jullie eigen scenario anno 2050.

Lieke Meijs

Voor dit lesmateriaal is geput uit het lesmateriaal van Willem Terborgh, Project Nieuw Nederland, waarbij van het materiaal van de expositie Nieuw Nederland

moeite. U kunt gebruik maken van de toegezonden acceptgirokaart dan wel rechtstreeks de verschuldigde contributie ad € 16,50 overmaken op giro 1889654, ten name van Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer, De Binckhorst 11, 8226 RN Lelystad, onder vermelding van de naam van degene voor wie het lidmaatschap wordt betaald. Mocht u, ondanks dat u meent te hebben betaald, toch een herinnering krijgen neem dan (het liefst per e-mail) contact met de penningmeester op.

Vakinhoudelijk

Met ingang van 2005 zal het tweede tijdvak examen Maatschappijleer havo/vwo als het derde tijdvak worden behandeld. Dat betekent examen doen op een *geheime* plaats. Het werk wordt dan centraal nagekeken. Daar het aantal examenkandidaten voor Maatschappijleer 2 slechts een zeer geringe omvang kent, hopen CITO en CEVO op deze wijze kosten te besparen. Examens kunnen zo meerdere jaren worden gebruikt.

Coen Geelinck, secretaris

Tom Stroobach, penningmeester

(advertentie)

NVLM Bestuur

Arthur Pormes, voorzitter
telefoon: 0346 262888
e-mail: a.pormes@brokled.nl

Gerard Ruijs, vice-voorzitter
telefoon: 0297 531268
e-mail: geruijs@planet.nl

Coen Gelinck, secretaris
telefoon: 020 6866972
e-mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320 249481
e-mail: tstroobach@hotmail.com

Erik Cardinaals
e-mail: erikcardinaals@freeler.nl

Eric Jensen
e-mail: eric.jensen@planet.nl

Berend-Jan Mulder
e-mail: b.j.mulder@efa.nl

Rob van Otterdijk
e-mail: r.vanotterdijk@chello.nl

Thérèse Carpay, Adviserend voor de Tweede Fase-problematiek
telefoon 024 3780508
e-mail: t.carpay@ils.kun.nl

Reactie NVLM op examenbesprekingen
In *Maatschappij & Politiek* nummer 5 stonden uitvoerige nabesprekingen op de maatschappijleerexamens. Radboud Burgsma en Marianne van der Tol hielden naar aanleiding van de vmbo-examens een pleidooi voor een 'aanvullend NVLM-correctiemodel met officiële CEVO-status'. Het NVLM-bestuur vindt dit verzoek zo interessant dat zal worden onderzocht wat er mogelijk is. In de komende *Maatschappij & Politiek* hopen wij hier meer over te kunnen melden.
Arthur Pormes, voorzitter NVLM

■ Conflict Courant

De *Conflict Courant* is een nieuw samenwerkingsproject van het Centrum voor Mondiaal Onderwijs (CMO) en Pax Christi. Het richt zich op Studiehuisleerlingen van 16-18 jaar en bestaat uit een lesbrieff en een educatieve internetpagina.

De serie *Conflict Courant* belicht de achtergronden van conflicten in het nieuws: hoe zijn de conflicten ontstaan, wie zijn de actoren, welke pogingen worden ondernomen om de conflicten op te lossen en welke partijen zijn daarbij betrokken?

In het voorjaar van 2004 verscheen *Kleine wapens, een groot probleem* en onlangs verscheen in het kader van de Vredesweek 2004 het nummer *Israël bouwt een muur*.

Op de bijbehorende internetpagina vindt u over de betreffende onderwerpen aanvullende informatie voor leerlingen en leerkrachten. Tevens zijn het CMO en Pax Christi doende om een databank met gegevens over gewapende conflicten in te richten.

Elk nummer van *Conflict Courant* kost € 3,50, maar is ook gratis te downloaden vanaf www.cmo.nl en vanaf www.kennis-net.nl/vo/docent/perdagwijzer.

Voor meer informatie, nabestellingen en abonnementen: CMO, telefoon: 024-3613074, e-mail: cmo@fm.ru.nl, internet: www.cmo.nl.

■ Leerlingbegeleiding

Op woensdag 13 oktober aanstaande organiseren FORUM en Schoolmanagers VO een landelijke conferentie over leerlingbegeleiding. Deze conferentie, getiteld

Leerlingbegeleiding luxe of noodzaak zal in het teken staan van de uitwisseling van kennis en ervaring die in de onderwijspraktijk met betrekking tot leerlingbegeleiding is opgedaan. Aan het woord komen leerlingen, schoolleiders en politici.

Tijdens het middagedeelte zullen workshops en presentaties rond een aantal relevante thema's plaatsvinden. U wordt die dag om 10.00 uur in verwachting in de Eenhoorn in Amersfoort.

Informatie: Liza Waas, e-mail: l.waas@forum.nl, telefoon: 030 - 297 4321.

■ Studiedagen NVS-NVL

De Vereniging van Schooldecanen en Leerlingbegeleiders (NVS-NVL) organiseert jaarlijks studiedagen over vervolgoledingen en carrièremogelijkheden. Deze studiedagen zijn er niet alleen voor decanen, maar ook voor vakdocenten. Het doel van de studiedagen is vakdocenten met werksoorten en arbeidsgebieden, bedrijfs-cultuur en arbeidsmarkt in aanraking te brengen. Deze ervaring kan daardoor onderdeel van de lesstof worden, en dit kan voor zowel leerling als docent motiverend werken.

Een greep uit het aanbod van studiedagen voor maatschappijleerdocenten: Recht in Utrecht (10 maart 2005), Werken bij het Rijk (31 maart 2005), De Politie (25 november 2004, 20 januari en 21 april 2005). Meer informatie: internet: www.nvs-nvl.nl, e-mail: studiedagen@nvs-nvl.nl of telefoon: 030 - 2543929.

■ Maatschappijoriëntatie

Op vrijdag 12 november aanstaande organiseert de Bve-Raad een studiedag over maatschappijoriëntatie. De bijeenkomst die in het gebouw van de Bve-raad in de Bilt plaatsvindt, duurt van 10.00 - 17.00 uur. Op de dag wordt u bijgepraat over het nieuwe vak Maatschappijoriëntatie voor nieuwkomers in de Nederlandse samenleving, dat vanaf volgend jaar 'Kennissen van de Nederlandse samenleving' gaat heten. De kosten bedragen € 30. Informatie en aanmelding: c.likumahua@bveraad.nl.

■ Maatschappij & Politiek

is een uitgave van Het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Harry van den Boudhuijsen, Radboud Burgsma, Harold Drost, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Chris Meijnen, Lieke Meijs, Gerard van Rossum, correspondent: Jeff Peck, New York, VS.

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Omslagfoto

eric.schwarzvogel.de

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail m&p@publiek-politiek.nl

Abonnementenprijs M & P

€ 40,75 per jaar, Studenten € 35,30, scholen

en instellingen € 44,90. M & P verschijnt

acht keer per jaar. Losse nummers € 5,40

(exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020-5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen op diskette of per e-mail naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

